

ПРОГАЊАЊЕ И СРЕДСТВА РЕАГОВАЊА

САЖЕТАК: Рад је посвећен разматрању појаве прогањања, која побуђује веће интересовање стручне и опште јавности почев од краја прошлог века па надаље. Иако се чини да је прогањање релативно бенигна појава, услед тога што врло често не подразумева угрожавање и повређивање телесног интегритета, то ипак није тачно. Наиме, прогањањем се нарушавају границе приватне сфере једне индивидуе, што и те како може утицати на квалитет њеног живота. Излагања у раду садрже преглед дефиниција прогањања, као и приказ резултата неких од релевантних научних истраживања тог феномена. Потом се аутор осврће на кривичноправне механизме реакције, као и на проблем ефикасне заштите од прогањања уз истовремено избегавање претераног ширења зоне инкриминисаних понашања. На крају, аутор разматра нека решења из српског кривичног законодавства, указујући посебно на то да оно тренутно не садржи кривично дело прогањања.

Кључне речи: *прогањање, безбедност, приватност, кривично законодавство.*

1. Дефиниције, основне одлике и општа разматрања о феномену прогањања

Прогањање¹ не представља новитет који доноси савремено доба. Тако се још у Јустинијановој кодификацији, дакле у 6. веку, истиче да онај ко прати удату жену, или пак младића или девојку,

---

¹ Овај термин је настао превођењем енглеске речи *stalking*, која означава вребање, праћење и тајно посматрање.

односно досађује тим лицима, може бити позван на одговорност (према: Royakkers, 2000: 2). У литератури се такође наводи да се у животима и делима Дантеа Алигијерија (Dante Alighieri), Франческа Петрарке (Francesco Petrarca), а више векова касније и Серена Кјеркегора (Søren Kierkegaard) могу наћи назнаке и описи понашања налик на прогањање (Mullen, Pathé, Purcell према: Giorgi-Guarnieri, Noriko, 2007: 3). Но ипак се дефинисање, па потом и проучавање прогањања актуелизује тек са деведесетим годинама протеклог века, када убрзани развој технологије и све доступнија средства за нарушавање сфере приватности наглашавају улогу и значај механизма за заштиту личних слобода појединца. Тако крајем 20. и почетком 21. века термин *прогањање* почиње да подразумева пре свега специфично узнемиравање људи, иако се тај термин изворно односио на лов на дивљач у шуми (Николић-Ристановић, Ковачевић-Лепојевић, 2007: 4), чиме се посебно наглашавају прикривеност и лукавост прогонитеља, као и малициозна намера са којом се он упушта у узнемиравање своје жртве.

У савремено доба оправдано се велича право сваке индивидуе да самостално и према својим преференцијама чини животне изборе. То се односи и на сферу пријатељских, љубавних и других међуљудских односа. Отуда се од жртава прогањања не може очекивати да просто толеришу наметљивост прогонитеља, нити се то што неко жели да по сваку цену постане део свакодневице једног лица може сматрати тек приватним проблемом и усудом сваке жртве понаособ.

Ипак, прогањању ни данас није посвећена пажња какву заслужује један друштвени проблем таквих размера и штетности, при чему одмах треба нагласити да ни у економски развијеним западним земљама на које се често угледамо ситуација није сјајна. Тако се сматра да је у Великој Британији (тачније у Енглеској и Велсу) феномен прогањања занемарен подједнако као што се пре тридесет година занемаривао проблем породичног насиља, те да чак 90% прогонитеља не буде ни опоменуто због свог неприхватљивог понашања (Russell, 2012). Но, истини за вољу, прогањање, као тема истраживања и предмет нормативног регулисања, бива

запостављено, између осталог, и због тога што је реч о појави која се јавља у великом броју варијетета, од којих многи заиста не повлаче значајну опасност по оне који су мете прогонитеља (Sinclair, Frieze, 2002: 186). Са друге стране, иако је прогањање запостављено у криминално-политичком смислу, савремена уметност обилује приказима нежељене пажње и опсесивне љубави према појединцима који се обожавају, идеализују, али и малтретирају. Илустрације ради, наводимо роман *Слатка опседнутост* (*This Sweet Sickness*) Патрише Хајсмит (Patricia Highsmith), по коме је снимљен и истоимени филм. Роман описује ментално пропадање, а потом и крај перспективног истраживача који се патолошки везује за бившу љубав која је одавно отишла својим путем, али и трагичне последице које носе они који се затекну у средишту нечијих опсесивних идеја.

Но прогањање не би смело да буде тек инспирација за белетристику и филмску уметност, јер није реч о изолованој и несвакидашњој појави од које треба направити сензацију за забаве жељну публику. Напротив, широм света пријављују се случајеви прогањања који носе врло опипљиве и тешке последице по оне који су виктимизовани. При томе се различита понашања која прогањање подразумева не могу обухватити већ постојећим инкриминацијама као што су кривична дела против полне слободе, кривична дела против живота и тела и слично, што само наглашава потребу да се овај феномен прецизније дефинише, те да се потом осмисле стратегије за његово сузбијање.

И поред одређених сукобљавања мишљења, данас располажемо једном широко прихваћеном дефиницијом, сходно којој прогањање подразумева вољно, злонамерно и понављано праћење или узнемиравање једног лица којим се угрожава његова безбедност (Meloy и Gothard, према: Rosenfeld, 2004: 10). Иако сматрамо да је та дефиниција и довољно прецизна и довољно сажета, налазимо да није сувишно додати да безбедност ипак не би требало везивати искључиво за очување телесног интегритета.

Постоје и друге дефиниције путем којих се прогањању додају поједини елементи или се одређени елементи пак појашњавају.

Тако, по једној од њих, прогањање обухвата акте ухођења једне индивидуе током одређеног времена, пропраћене претњама и потенцијалном опасношћу по одређену особу која не жели пажњу прогонитеља, при чему се издвајају три кључна елемента: образац по коме се нежељено понашање понавља, имплицитне или експлицитне претње уперене ка пасивном субјекту и, коначно, појаву оправданог страха по сопствену безбедност код виктимизованог лица (Melo, 1998: 2). Но сматрамо да та дефиниција има одређених мањкавости, утолико што у литератури није спорно да понашање које се понавља не мора обухватати само ухођење пасивног субјекта, односно да не мора уопште подразумевати ухођење, већ да радње могу бити веома разноврсне, попут: телефонског позивања жртве, слања писама и електронске поште, бесциљног бављења у околини жртвиног места становања или запослења, доношења нежељених поклона и сличног.

Друге дефиниције се не разликују битно од управо наведених, већ додатно разрађују и описују елементе дате у претходно формулисаним дефиницијама. Тако се прогањање дефинише и као понашање које подразумева два или више аката узнемиравања једног лица путем телефонских позива или писама, или бесмисленим бављењем око куће или места запослења тог лица и оштећењем његове имовине, што све изазива страх, панику и трпљење непријатности од стране пасивног субјекта (Walby, Allen, 2004: 18). Разуме се да су телефонски позиви и писма у том случају узнемиравајућег карактера, односно опцене или увредљиве природе.

Неке дефиниције наглашавају да суштина прогањања није само у угрожавању безбедности у смислу претње по живот и тело, већ исто тако и у нарушавању сфере приватности једне индивидуе. Мишљења смо да такве дефиниције наглашавају изузетно значајан аспект прогањања. Тако Спицберг (Spitzberg) и Кипак (Cupach) прогањање дефинишу као више пута поновљено и нежељено ухођење и инвазију на приватност једног лица од стране познаника који жели интимну везу или полази од претпоставке да ће она уследити (према: Royackers, 2000), али ни ова дефиниција није без мана, с обзиром на то да су у литератури и законодавству далеко

заступљеније дефиниције које не ограничавају прогонитеље само на лица која одраније познају своје жртве.

Налазимо да није спорно да се изнетим дефиницијама може обухватити и прогањање путем савремених информационо-комуникационих технологија. Иначе, све је актуелнија управо злоупотреба интернета ради прогањања, тако да се он у том смислу може користити на два основна начина: 1) за прикупљање информација о жртви које потом могу бити злоупотребљене при прогањању; и 2) за непосредно или посредно комуницирање са жртвом и слање порука које садрже имплицитне или експлицитне претње којима се жртве застрашују (Melo, 1998: 10). Откривање прогонитеља може да буде отежано уколико се поруке шаљу са различитих локација или уколико је прогонитељ довољно технички поткован да прикрије своје трагове (*ibid.*: 10).

Но већ само дефинисање прогањања на мање или више различите начине чини очигледним и један веома значајан проблем који гласи: Како заштитити једну индивидуу од нежељене пажње и узнемиравања, а притом не застранити у инвазивно ограничавање слобода друге особе? На пример, зашто би се учестало доколичење у околини нечијег места становања у једној ситуацији имало сматрати прогањањем, а у другој шетањем или провођењем слободног времена у складу са личним преференцијама? Разлика између првог и другог понашања несумњиво постоји, и она се огледа у томе што се прогањањем задире у аутономију друге личности и у њено право да живи по својој вољи и без присмотре, тако да се оно квалитативно разликује од простог уживања сопствених права и слобода без истовременог узнемиравања другог лица. Ипак, у пракси може да буде врло танка линија између дозвољеног понашања и прогањања, односно између уживања уставом загарантованих слобода и извршења кривичног дела, услед чега неке државе аргументовано оклевају при увођењу нових инкриминација којима би се обухватило прогањање, о чему ће бити речи у другом делу излагања. О тананости поменуте линије разграничења сведочи и дефиниција сходно којој је прогањање део спектра активности које се преклапају са иначе нормалним понашањем коме појединац при-

бегава у жељи да иницира или поново успостави везу са другим лицем (Mullen, Pathé, Purcell, Stuart, према: Sinclair, Hanson Frieze, 2002: 186).

2. Истраживања о прогањању

Када је реч о проучавању прогањања, све су бројнија истраживања о етиологији и феноменологији те појаве. Но треба имати у виду да је „тамна бројка“ и даље велика, јер се жртве не опредељују за пријављивање, било зато што су у специфичним емотивним, породичним и другим односима са прогонитељима, било зато што нису упућене у то да се прогањање може сматрати недозвољеним. Такође, резултате неких истраживања треба прихватити са одређеним резервама, јер се веома често испитаници проналазе међу осуђеним преступницима, затвореницима и пацијентима менталних установа, иако знамо да међу прогонитељима има и много оних који никада нису процесуирани, било зато што нису пријављени, било зато што њихово понашање није сматрано довољно опасним (Rosenfeld, 2004: 11). Због тога су се истраживачи довијали на различите начине не би ли дошли до што поузданијих података о размерама и појавним облицима прогањања. Тако је истраживачки центар у Денверу (САД) 1997. године спровео национално истраживање путем телефонске анкете, које је обухватило узорак од 8.000 пунолетних мушкараца и 8.000 пунолетних жена. Резултати су указали на то да је чак 8% испитаница, односно 2% испитаника у неком моменту било жртва прогањања, из чега произлази процена да у САД милион жена и 400.000 мушкараца на годишњем нивоу бивају виктимизовани прогањањем (према: Meloy, 1998: 3). Свега половина оштећених пријавила је прогањање полицији, што је резултирало хапшењем у једној четвртини случајева, док је кривично гоњено око 12% пријављених наводних прогонитеља (*ibid.*: 3).

У САД су спровођена и истраживања која су се фокусирали искључиво на прогањање које врше бивши партнери спрам лица са којима су претходно били у емотивној вези, будући да су се претходних деценија и медији и јавност више интересовали за

случајеве прогањања славних личности од стране ментално болесних прогонитеља, запостављајући партнерско прогањање. Иначе, прогањање бивших партнера много је заступљеније и малигније но што се то на први поглед чини, те самим тим његово проучавање има и већи друштвени значај. Такође, тај облик прогањања је заступљенији од свих других облика прогањања (Roberts, 2002: 1070). Једно истраживање је указало на то да је понашање бивших партнера-прогонитеља опасније но понашање прогонитеља који претходно нису били блиски са жртвом, или је пак нису ни познавали, те да у више од половине таквих случајева долази до напада на телесни интегритет (Logan, 2010: 8). Срећна околност је да се забрана приласка жртви показала као ефикасна, јер се у чак 61% до 65% случајева прогањање није понављало након изрицања забране (*ibid.*: 10), на шта вероватно утиче и то што прогонитељи – бивши партнери обично нису душевно болесни (*ibid.*: 8). Логаново истраживање је значајно и зато што је сумирало резултате других студија које су процењивале обим и природу штетних последица које произлазе из прогањања од стране блиског лица. Жртве бивших партнера трпе трауме, узнемиреност и страх који могу оставити трајне последице, мењају животне навике, принуђене су да се селе и слично, при чему, иако то није тако очигледно, последице трпи и друштво. Тако су Макс (Max), Рајс (Rice), Финклстајн (Finkelstein), Бардвел (Bardwell) и Ледбетер (Leadbetter) проценили да је материјална штете од прогањања у САД износила 342 милиона долара само у 2003. години, уколико се узму у обзир умањена продуктивност прогањаних и трошкови менталне здравствене заштите (*ibid.*: 11–14).

Још једно занимљиво истраживање о прогањању спроведено је у Манхајму у Немачкој. Истраживачи су послали упитнике на кућне адресе 1.000 жена и 1.000 мушкараца старих између 18 и 65 година. После попуњавања првог упитника, испитаницима за које је утврђено да су били жртве понављаног узнемиравања у трајању дужем од две недеље, и да су услед тога били уплашени за своју безбедност, постављена су додатна питања. Утврђено је да је од укупног броја лица која су попунила иницијални упитник

(679, од чега чак 400 жена) њих 11,6% било жртва прогањања, при чему су жртве у 87% случајева биле жене, а прогонитељи у 86% случајева мушкарци. Занимљиво је да су жене махом прогањане од стране мушкараца (91%), док су мушкарци били прогањани од стране припадника оба пола (у 44% случајева мушкараца је прогонио други мушкарац). Саме радње прогањања понављале су се са учесталošћу од свега неколико пута за цео период прогањања, преко неколико пута месечно и неколико пута недељно, до свакодневно и више пута на дан. Када су у питању односи прогонитеља и жртве, у чак 76% случајева жртва је познавала прогонитеља, односно била је с њим у емотивној вези у 32% случајева. Даље, прогонитељ је раније био партнер садашњег жртвиног партнера у 3% случајева, односно жртвин пријатељ или познаник у 20% случајева, те колега са посла у 9%, клијент или странка у 1% и члан жртвине породице у 4% случајева. Мотиви прогонитеља тичали су се: жеље за остваривањем емотивне везе у 35% случајева; настављања претходно прекинуте везе у 30% случајева; љубоморе, зависти и нарушеног односа поверења у 32% случајева; освете у 27% случајева и повређености услед одбијања у 24% случајева, с тим што је у неким ситуацијама у питању била и комбинација више мотива. Узнемиравање се испољавало кроз нежељено позивање телефоном (у чак 78% случајева), доколичење у близини пасивног субјекта, слање писама, електронске поште и факсова, праћење, покушавање контакта путем посредника, стајање на вратима и остављање порука испред њих, ухођење аутомобилом, оштећење имовине (у 17% случајева), неовлашћен улазак у стамбене просторије, слање поклона, наручивање роба у име пасивног субјекта и слање писаних садржаја увредљивог карактера. У 31% случајева дошло је до угрожавања телесног интегритета, а чак 73% жртва било је принуђено да, у мањој или већој мери, мења своје животне навике услед прогањања, на пример да мења број телефона, да предузима додатне мере за сопствену безбедност, али и да мења запослење и место становања. Последице по ментални статус оштећених огледале су се у узнемирености која се појавила у чак 56% случајева, анксиозности, поремећајима спавања, депресији и

нападима панике, а неки оштећени су трпели и болове у стомаку и главобоље. Као и бројне друге студије, и та је потврдила да највећи ризик да буду виктимизоване носе млађе жене (Dressing, Kuehner, Gass, 2005: 168, 169).

Када је реч о узроцима прогањања, јасно је да се они првенствено крију у искривљеној перцепцији прогонитеља, односно у томе што он сматра да се заправо бори за љубав и за поштовање које треба да му пружи особа која је у средишту његове опсесије. Мотиви који покрећу прогонитеље су веома комплексни и разликују се у зависности од типа прогањања. Психодинамична теорија објашњава да прогањању претходи креирање нарцисоидне бајке у коју је укључена и будућа жртва, али да немогућност реализације фантазије изазива осећај срама код прогонитеља, од кога се он брани бесом и тиме што се окреће против жртве, при чему негирање вредности жртве може да омогући поновно веровање у нарцисоидну бајку (Meloy, 1998: 6). Даље, како Никол (Nicol) наводи, бивши партнери – прогонитељи сматрају да су неправедно одбачени од стране љубавника, те зато имају потребу да им докажу да нису били у праву када су се одрекли пажње која им је нуђена. Прогонитељи који нису ни били у блиским односима са жртвом, пак, осећају да их је жртва увредила својим поступањем и да то не сме да прође некажњено, док прогонитељи који желе да ступе у блиске односе са прогоњенима најпре идеализују пасивног субјекта, а када жртва учини нешто што је у очима прогонитеља нечасно, и тиме поквари ту идеалну слику, почињу да бивају вођени поривом да жртву врате на пут моралности, што је веома уобичајено у случајевима прогањања славних личности (Nicol, 2006: 130). Међутим, посебно забрињава то што истраживања углавном нису успела да издвоје неке специфичне карактеристике, нити специфичне образце понашања када су у питању жртве прогањања (Roberts, 2002: 1071), што наводи на закључак да свако може бити виктимизован и да појединац лично мало тога може да учини како би то спречио.

Резултати различитих студија свODE се на више кључних опаски о феномену прогањања, које су готово универзално применљиве. Тако Мелој (Meloy), између осталог, констатује: да су прогоните-

љи већином мушкарци, док су жртве већином жене; да постоји позитивна корелација између раније осуђиваности, менталних болести и болести зависности, на једној страни, и прогањања, на другој; да највећи број прогонитеља ипак није у стању психозе при предузимању самих радњи узнемиравања; да су прогонитељи неретко особе које и иначе немају успеха у успостављању и одржавању интимних односа и да је прогањање често последица изолованости и усамљености; да је најчешћи облик прогањања онај који подразумева узнемиравање бившег партнера; да прогањање обично траје месецима и годинама; да већина прогонитеља не примењује физичко насиље, али да ће у случају када до њега ипак дође пре свега бити угрожен субјект којим је прогонитељ опседнут, а не трећа лица или имовина; да мотивација, можда супротно општеочекиваном, није сексуалне природе, већ да је углавном реч о љутњи и негативним осећањима спрам жртве, као и да жртве могу претрпети озбиљне последице по ментално благостање услед прогањања (Meloy, 1997: 4–6).

3. Кривичноправна реакција

Први закон који санкционише прогањање донет је у САД, у Калифорнији, током 1990. године, и то због више случајева прогањања који су се окончали фаталним исходом, природно изазвавши оштре реакције и огорчење јавности. Међу таквим трагичним случајевима је убиство младе глумице Ребеке Шејфер (Rebecca Schaeffer) 1989. године, коме је претходио покушај убиства Терезе Салдана (Theresa Saldana), такође глумице, још 1982. године (Saunders, 1997: 25). У наредним годинама су и друге федералне државе инкриминисале прогањање уз разлике у самом називу кривичног дела и у појединим његовим елементима. Тако члан 646.9 калифорнијског кривичног закона предвиђа да ће за прогањање одговарати свако ко на свестан, злонамеран и репетитиван начин узнемирава другога, као и свако ко прети другоме са циљем да код те особе изазове разумљив страх за сопствену безбедност и безбедност чланова уже породице те особе, при чему је реч о претњи која

се може схватити као реална и остварива. Предвиђена је затворска казна и новчана казна, а постоји и могућност изрицања обе казне. Такође, уколико постоји одговарајућа забрана приближавања и узнемиравања жртве која је већ била на снази, а учинилац се оглуши о њу, то може резултирати строжом затворском казном, при чему и чињење тог дела у поврату резултира строжом казном. Даље, уколико се оцени да је то потребно, постоји могућност уписивања прогонитеља у регистар сексуалних преступника, што повлачи бројна ограничења слободе у будућности.

Калифорнијски законодавац потом прецизира да се под узнемиравањем подразумева свесно и вољно предузимање аката са циљем да се жртва озбиљно узнемири и малтретира, при чему такви акти не служе никаквој легитимној сврси. Понављање аката означава две или више радњи које се понављају указујући тако на намеру да се узнемиравање врши на трајан начин, без обзира на то колико је узнемиравање фактички трајало. Озбиљна претња подразумева писану или усмену претњу, као и ону упућену путем електронских средстава комуницирања, али и претње које произлазе из самог обрасца понашања или из комбинације свега онога што произлази из писаног, вербалног и електронског изражавања и понашања учиниоца. Битно је да претње изазивају оправдан страх код жртве, као и да целокупан контекст указује на то да је жртва веровала да се оне могу реализовати, при чему није потребно да се докаже како је учинилац имао намеру да претње заиста и реализује. Услед тога за прогањање може одговорати и лице које је било лишено слободе у тренутку узнемиравања, дакле и поред тога што су шансе за остваривање претњи готово искључене.

Но, како Ројакерс (Royackers) и други аутори истичу, недостатак калифорнијског решења је у томе што постојање кривичног дела ипак везује за постојање претње, ако не експлицитне, оно бар имплицитне. То значи да би прогонитељи уз одређено модификовање свог поступања ипак могли неометано да наставе са узнемиравањем. Мишљења смо да инсистирање на претњи заиста умањује интензитет заштите сфере приватности сваког појединца, иако се суштина прогањања управо огледа у томе да се задира у приватан

живот и аутономију независно од жеља и воље пасивног субјекта. При томе свако од нас треба да има могућност да ужива у својој приватности, како би развио самопоштовање и самопоуздање, те како би се изразио као личност (Royakkers, 2000).

Тако законско решење из Калифорније представља значајан искорак у правцу заштите жртава прогањања, али се такође одликује и крупним недостацима. Зато су законодавци у другим земљама настојали да, мање или више успешно, другачије дефинишу кривично дело прогањања, инсистирајући на елементима путем којих ће се прогањање суштински разликовати од добро познатих инкриминација које већ традиционално штите телесни интегритет и приватност.

У нашем суседству, у Републици Хрватској, Казнени закон (*Народне новине*, бр. 125/2011), који би требало да ступи на снагу 1. јануара 2013. године, такође предвиђа инкриминацију којом се практично забрањује прогањање. Наиме, у члану 140 тог законског текста предвиђено је „наметљиво понашање“. Сматрамо да је такав назив инкриминације врло примерен и да успешно осликава суштину узнемиравања путем прогањања, јер је заиста реч о томе да неко жели да се наметне другоме не поштујући његово изричито одбијање таквих покушаја. Хрватски законодавац предвиђа да ће се онај ко трајно и током дужег времена прати или уходи другу особу или с њом успостави или настоји да успостави нежељени контакт или је на други начин застрашује и тиме код ње изазове тескобу или страх за личну сигурност или сигурност блиских особа, казнити казном затвора до једне године. У другом ставу је предвиђен тежи облик кривичног дела који постоји у случају када се наметљиво понашање предузима спрам садашњег или бившег брачног или ванбрачног друга или истосполног партнера, односно особе с којом је починитељ био у интимној вези, или спрам детета, у ком случају се може изрећи казна затвора до три године. Напоменимо да се то дело налази у глави кривичних дела против личних (особних) слобода, што у потпуности одговара природи прогањања коју описују актуелна научна истраживања и истовремено говори о тежњи законодавца да се том инкриминацијом пре свега очува

аутономност појединца. Зато је посебно битно то што законодавац не говори само о изазивању страха по сигурност жртве и њене породице, већ спомиње и изазивање осећаја тескобе коју жртва може подносити једнако тешко као и страх по сопствену безбедност.

И многе друге државе су у своја законодавства увеле сличне инкриминације, са циљем да се спречи прогањање које у доба савремених средстава комуникације заиста може да се оствари на неограничен број начина. Иако међу тим инкриминацијама постоје извесне разлике, суштина је ипак иста и огледа се пре свега у заштити личних слобода. Разлике се углавном односе на неједнако дефинисање обележја аката путем којих се узнемиравање врши, те на различито дефинисање карактера претњи које се упућују. Тако данас, осим већ поменутих држава, прогањање забрањују Белгија, Француска, Италија, Ирска, Велика Британија, Холандија, Аустрија, Немачка, Јапан, Канада, Аустралија и друге земље.

Оправданост увођења нове инкриминације готово да се више нигде и не доводи у питање, јер је тешко аргументовано оспорити право жртава да се заштите од нечијег упада у различите сфере приватног живота. Но то свеједно не решава проблем потенцијалног претераног ограничавања личних слобода уколико се прешироко дефинишу радње које се имају сматрати недозвољеним. Управо се у САД стога много говорило о проблемима које проузрокује кривично дело прогањања када је у питању поштовање права и слобода у складу са првим амандманом на Устав САД. Тај амандман, између осталог, гарантује и слободу изражавања мисли, па се самим тим поставља питање до које мере је прихватљиво да се инкриминише већ и само писање одређених порука које се упућују жртвама, односно да се инкриминише говор одређене садржине. У том погледу се многи проблеми јављају особито при комуницирању путем друштвених мрежа на интернету, где се уз минималан напор и практично без трошкова могу објављивати сви могући садржаји. Такође, не треба губити из вида да се на друштвеним мрежама често исхитрено објављују разноразни ставови о којима аутори претходно нису подробно размислили, као и да написана реч у одсуству живе комуникације може да се тумачи на много начина. То значи да

би многи услед своје непромишљености, па и ниског нивоа вербалне културе, и нехотимично предузимали противправна понашања.

У вези са наведеним, у литератури се истиче да су многе федералне државе у САД током деведесетих година протеклог века понекад и брзоплето доносиле прописе против прогањања, услед чега је у законима неретко било недоречености и претераног уопштавања. Те појаве се свакако и не могу избећи без обзира на савршеност примењене правне технике, просто зато што норма треба да се примени на неодређен број врло различитих случајева који ће се догађати у пракси, тако да се судовима мора оставити мањи или већи простор за слободну интерпретацију (Ferrante, 2011: 18). Ипак, пракса је показала да одредбе о прогањању и те како имају своју легитимну сврху, те да проблеме непрецизности у законским текстовима треба решавати одговарајућим изменама и допунама којима ће се онемогућити неусклађеност са Уставом, а не одустајањем од инкриминисања прогањања (Miller, 1993: 1339).

Разуме се да се овај проблем не тиче само САД, нити само првог амандмана на тамошњи устав. Проблем је много шири и погађа практично све државе, јер је готово неограничен број радњи путем којих се прогањање може предузимати, што се сукобљава са добро познатим постулатом у гарантовању слобода, који гласи да је дозвољено све оно што није забрањено (Laws, 2000: 256). Дакле, поставља се питање како пружити заштиту од наметљивог понашања, а истовремено не прећи границу иза које следи претерано и арбитрарно ограничавање слобода. Једини пут за избегавање овог проблема јесте прецизније дефинисање прогањања, али и усаглашавање судске праксе и заузимање чвршћих ставова у вези са конкретним облицима у којима се прогањање остварује. Иако је реч о појави која постоји вековима, треба бити свестан тога да судска пракса на ову тему тек треба да се развија, услед чега не можемо очекивати да ће се лако и брзо доћи до одговора на сва отворена питања.

Управо услед тежње да се прогањање што боље обухвати одговарајућим нормама, у САД наилазимо на различито дефинисање радње и последице овог кривичног дела у различитим државама.

Тако неке државе прописују да кривично дело постоји само онда када су жртве заиста биле уплашене понашањем прогонитеља, док друге сматрају да је довољно да су предузете радње за које се уобичајено може сматрати да су подобне да изазову страх код већине људи, без обзира на то како се оштећени осећао у конкретном случају (Catalano, 2012: 3). Такође, неки од закона захтевају да тужилац докаже да је постојао страх од смрти или наношења телесних повреда, док је по другим законима довољно и да се докаже да су жртве претрпеле узнемиреност (*ibid.*: 3).

Коначно, поставља се питање каква је ситуација у погледу прогањања у Србији. С обзиром на то да прогањање није препознато као кривично дело у нашем законодавству јасно је да не може бити говора ни о неким значајнијим истраживањима распрострањености тог феномена. Изузетак представља истраживање о сајбер прогањању које је током 2009. године спровео Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију Универзитета у Београду и истраживачи Ковачевић-Лепојевић и Лепојевић. Предмет истраживања било је континуирано и систематско узнемиравање пунолетних жена и мушкараца путем информационо-комуникационих технологија, то јест путем телефонске технологије, технологије за праћење и надгледање (камере, GPS, прислушни уређаји) и рачунарских мрежа и интернета. Коришћен је узорак формиран по методу „грудве снега“, који је на крају обухватио 237 испитаника, и то студената, запослених (државна управа, научноистраживачке установе, привреда и друго) и незапослених, а испитаници су попуњавали анкету упућену електронском поштом. У 39,6% случајева испитаници су сматрали да су били жртве прогањања. Што се тиче облика узнемиравања, испитаници су се најчешће сусретали са инсистирањем на нежељеној комуникацији (87,5%), ширењем негативних коментара и гласина (33,3%), слањем заражених фајлова (29,1%), неовлашћеним коришћењем података (25%), охрабривањем других на узнемиравање (20,8%) и другим. Занимљиво је да је 54,1% испитаника изјавило да нису били уплашени у време прогањања, као и да у 87,5% случајева жртве нису

никоме пријавиле прогањање (Ковачевић-Лепојевић, Лепојевић, 2009: 96–104).

Када је реч о кривичном законодавству, већ је напоменуто да прогањање није инкриминисано у Србији. Но уколико посматрамо неке друге инкриминације из наше позитивне регулативе, закључујемо да оне макар посредно и делимично могу обухватити „вољно, злонамерно и понављано праћење или узнемиравање једног лица којим се угрожава његова безбедност“, односно прогањање по Мелоју и Готарду (Gothard). Тако члан 138, став 1 (кривично дело угрожавање сигурности) Кривичног законика Републике Србије (*Службени гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009 и 111/2009) предвиђа да ће се онај ко угрози сигурност неког лица претњом да ће напасти на живот или тело тог или њему блиског лица казнити казном до три године затвора. Жртве прогањања би могле стога бити заштићене том инкриминацијом у случајевима када је дошло до формулисања одређене претње, што ипак не обухвата све оне случајеве у којима је нарушена жртвина приватност и када се она осећа угрожено, без обзира на то што претња није изречена, па чак ни наговештена. У претходним излагањима смо појаснили да се прогањањем не може сматрати један изолован акт, већ да је у питању континуирано предузимање одређених аката усмерених на произвођење одређене последице (инвазија на сигурност и приватност жртве), при чему сваки акт посматран изоловано може бити у потпуности легалан (на пример, позивање жртве на састанак и поклањање цвећа), што само наводи на закључак да се кривичним делом из члана 138 Кривичног законика ипак не могу заштитити жртве прогањања. Такође, угрожавање сигурности изискује наступање последице у виду осећаја једног лица да је његова безбедност заиста доведена у питање (Стојановић, 2006: 380), док прогањање по својој природи не подразумева нужно да лице страхује за сопствени физички интегритет, нити за безбедност себи блиских лица, већ је довољно да жртва осећа да неко озбиљно нарушава сферу њене приватности и да својим понашањем драстично утиче на квалитет њеног живота. Коначно, јасно је да се при формулисању угрожавања сигурности

ипак није мислило на сферу љубавних и личних односа, који се пре свега доводе у везу са прогањањем.

Даље, делимична заштита жртва прогањања могла би се остварити применом одредаба Кривичног законика о насиљу у породици. Наиме, основни облик кривичног дела насиље у породици из члана 194, став 1 Кривичног законика постоји онда када неко применом насиља, претњом да ће напасти на живот или тело, дрским или безобзирним понашањем угрожава спокојство, телесни интегритет или душевно стање члана своје породице. При томе се чланом породице, сходно члану 112, став 28 Кривичног законика, сматрају: супружници, њихова деца, преци супружника у правој линији крвног сродства, ванбрачни партнери и њихова деца, усвојилац и усвојеник, хранилац и храненик, као и браћа и сестре, њихови супружници и деца, бивши супружници и њихова деца, те родитељи бивших супружника, ако живе у заједничком домаћинству, као и лица која имају заједничко дете или је дете на путу да буде рођено, иако никада нису живела у истом породичном домаћинству. Јасно је да, и поред широког дефинисања чланова породице, том инкриминацијом не могу адекватно бити заштићене све потенцијалне жртве прогањања. Наиме, у претходним излагањима је појашњено да жртве прогонитеља, осим бивших и садашњих партнера, пријатеља и познаника, могу да буду и лица која се никада нису ни упознала са својим прогонитељима, на пример јавне личности којима су њихови обожаваоци опседнути. Дакле, многа потенцијално угрожена лица просто не могу да се подведу под чланове породице. Даље, насиље у породици почива, као што и сам назив каже, на примени насилних аката, што, како смо видели, не мора увек да буде својствено прогањању.

Жртве прогањања би могле донекле бити заштићене и путем инкриминација као што су нарушавање неповредивости стана (члан 139 Кривичног законика), неовлашћено прислушкивање и снимање (члан 143 Кривичног законика) и друга кривична дела против слобода и права човека и грађанина из нашег Кривичног законика. Међутим, таква заштита ипак није адекватна стога што није усмерена на оно што је суштина прогањања, а то је

наметљиво успостављање контакта са лицем које то очигледно не жели. Заштитни објекат у тим случајевима није истоветан, јер се код прогањања заштита пружа и безбедности и личној сфери, при чему су очување неповредивости стамбеног простора и тајности појединих облика комуникације тек неке од компоненти које творе ту личну сферу.

Са друге стране, Кривични законик међу општим одредбама којима се уређују кривичне санкције садржи једну специфичну меру безбедности. То је мера забране приближавања и комуникације са оштећеним којом суд може учиниоцу кривичног дела забранити приближавање оштећеном на одређеној удаљености, односно забранити приступ у простор око места становања или места рада оштећеног и даље узнемиравање оштећеног, односно даљу комуникацију са оштећеним, под условом да се оправдано може сматрати да би даље вршење таквих радњи од стране учиниоца кривичног дела било опасно по оштећеног (члан 89а, став 1 Кривичног законика). Та релативно нова мера безбедности може трајати до три године, а уведена је путем измена и допуна Кривичног законика како би се оштећеном обезбедила адекватнија заштита. Та мера се може изрећи уколико је учиниоцу изречена новчана казна, рад у јавном интересу, одузимање возачке дозволе, условна осуда и судска опомена (Кривични законик, члан 80, став 6). Иначе, мере безбедности по својој природи представљају кривичне санкције које пре свега служе специјално-превентивној функцији, утолико што је социјално-етички прекор према учиниоцу кривичног дела ту у другом плану, док је отклањање опасности од поновног вршења кривичног дела приоритетно (Стојановић, 2005: 309, 310). Тако се и изрицањем мере безбедности забране приближавања и комуникације са оштећеним учинилац онемогућава у даљем узнемиравању конкретног лица, док ће се изрицањем неке друге кривичне санкције нагласити негативно вредновање његовог понашања од стране суда и утицати на друга лица која би следила његов пример. Сматрамо да увођење те мере безбедности представља значајан искорак у правцу потпуније заштите жртава.

4. Закључна разматрања

И поред тога што законодавства у неким земљама попут наше не препознају кривично дело прогањања, очигледно је да прогањање представља веома битан друштвени проблем и да његове размере нису занемарљиве. Случајеви у којима су жртве изгубиле живот, али и случајеви у којима су оне тихо и трајно терорисане и принуђаване да мењају своје животне навике, указују на то да проблем прогањања не може бити препуштен спонтаној саморегулацији.

Модерне технологије и убрзани начин живљења само наглашавају потребу за стратешким сагледавањем проблема прогањања, зато што савремена средства комуникације, попут интернета, друштвених мрежа и мобилне телефоније, драстично олакшавају нежељено уплитање у туђу приватну сферу. У савремено доба сви смо практично изложени на својеврсној сцени, при чему послови и функције које обављамо, као и начин функционисања модерног друштва изискују да једни другима будемо лако доступни. Ипак, то још увек не би смело да значи да можемо самовољно нарушавати нечију приватну сферу, да се намећемо другима и да инсистирамо на томе да будемо део нечије свакодневице – чак и када се тај неко изричито изјашњава да не жели наше присуство и пажњу. Стога се пред правни систем ставља комплексан задатак да повуче границе између дозвољеног и недозвољеног задирања у туђу личну сферу и осећај безбедности, односно да одвоји изражавање сопствених мисли, жеља и осећања од спутавања мисли, жеља и осећања друге особе.

Граница након које настојање једне особе да проводи време са другом особом, да је воли и упознаје престаје да буде само изражавање сопствене личности и осећања, а постаје угњетавање друге личности и занемаривање њених потреба, јесте тренутак када та друга особа изрази своје изричито неслагање са таквим аспирацијама. Сматрамо да се од наведеног момента свако даље очигледно инсистирање на настављању комуникације и продубљивању односа може сматрати прогањањем, а да кривичноправну за-

штиту жртве не би требало условљавати вербализовањем претње, а посебно не манифестовањем каквог конкретног насилног акта.

Иако одређене одредбе нашег позитивног кривичног законодавства омогућавају извесну посредну заштиту од прогањања, налазимо да се зона инкриминисаних понашања не би неосновано проширила увођењем кривичног дела прогањања у наш систем. Наиме, верујемо да би прописивање такве инкриминације могло имати позитивне генерално-превентивне ефекте, те да се прогонитељи у том случају не би могли правдати да нису били свесни тога да је њихово понашање прешло границу уобичајеног толерисања и да је прерасло у недозвољено понашање. При томе не треба губити из вида да прогањање није само тема филмова и књижевних дела, или део стварности неких других земаља, чему у прилог говоре, нажалост, и натписи из црних хроника наше штампе.

Литература

- Catalano, S. (2012): *Stalking Victims in the United States – Revised*, US Department of Justice, Bureau of Justice Statistics, http://www.pdfdownload.org/pdf2html/view_online.php?url=http%3A%2F%2Fbjs.ojp.usdoj.gov%2Fcontent%2Fpub%2Fpdf%2Fsvus_rev.pdf; приступљено 13. октобра 2012.
- Dressing, H., Kuehner, C., Gass, P. (2005): Lifetime prevalence and impact of stalking in a European population, Epidemiological data from a middle-sized German city, *The British Journal of Psychiatry*, 187, 168–172.
- Ferrante, M. (2011): Argentina, u: K. Heller, M. Dubber (eds.), *The Handbook of Comparative Criminal Law*, Stanford, Stanford University Press, 12–48.
- Giorgi-Guarnieri, D., Narko, M. (2007): Stalking: Introduction, Definition and Epidemiology, u: D. Pinals (ed.), *Stalking: Psychiatric Perspectives and Practical Approaches*, Oxford / New York, Oxford University Press, 3–26.

- Ковачевић-Лепојевић, М., Ковачевић, Б. (2009): Жртве сајбер прогањања у Србији, *Темуда*, 3, 89–108.
- Laws, J. (2000): The rule of reason – an international heritage, u: M. Andenas, D. Fairgrieve (eds.), *Judicial Review in International Perspective, Liber Amicorum in Honour of Lord Slynn of Hadley*, The Hague, Kluwer Law International, 247–258.
- Logan, T. (2010): *Research on partner stalking: Putting the pieces together*, Lexington, University of Kentucky, Department of Behavioral Science & Center on Drug and Alcohol Research.
- Meloy, J. R. (1998): The Psychology of Stalking, u: J. R. Meloy (ed.), *The Psychology of Stalking: Clinical and Forensic Perspectives*, San Diego, Academic Press, 2–21.
- Miller, R. (1993): “Stalk talk”: A first look at antistalking legislation, *Washington and Lee Law Review*, 50 (3), 1303–1339.
- Николић-Ристановић, В., Ковачевић-Лепојевић, М. (2007): Појам, карактеристике и друштвени одговори, *Темуда*, 4, 3–12.
- Roberts, K. A. (2002): Stalking Following the Breakup of Romantic Relationships: Characteristics of Stalking Former Partners, *Journal of forensic sciences*, 47 (5), 1070–1077.
- Rosenfeld, B., Harmon, R. (2002): Factors associated with violence in stalking and obsessional harassment cases, *Criminal justice and behavior*, 29 (6), 671–691.
- Rosenfeld, B. (2004): Violence Risk Factors in Stalking and Obsessional Harassment: A Review and Preliminary Meta-Analysis, *Criminal Justice and Behavior*, 31 (9), 9–26.
- Royakkers, L. (2000): The Dutch Approach To Stalking Laws, *California Criminal Law Review*, 3, 1–14, <<http://www.boalt.org/CCLR/v3/v3royakkersnf.htm>>; приступљено 11. октобра 2012.
- Russell, J. (2012): Stalking – the terrifying crime the law may at last be taking seriously, *Guardian*, 6. март, <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2012/mar/06/stalking-crime-law-taking-seriously>; приступљено 12. октобра 2012.
- Saunders, R. (1998): The Legal Perspective on Stalking, u: J. R. Meloy (ed.), *The Psychology of Stalking: Clinical and Forensic Perspectives*, San Diego, Academic Press, 28–48.

- Sinclair, C., Frieze, Hanson I. (2002): Initial courtship behavior and stalking, How should we draw the line?, у: K. Davis, I. Hanson Frieze, R. Maiuro, *Stalking: Perspectives on Victims and Perpetrators*, New York, Springer Publishing Company, 186–212.
- Стојановић, З. (2005): *Кривично право – општи део*, једанаесто издање, Београд, Правна књига.
- Стојановић, З. (2006): *Коментар Кривичног законика*, Београд, Службени гласник.
- Walby, S., Allen, J. (2004): *Domestic violence, sexual assault and stalking: Findings from the British Crime Survey*, London, Home Office Research, Development and Statistics Directorate.
- Казнени закон Републике Хрватске, *Народне новине*, бр. 125/2011.
- Кривични законик Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009 и 111/2009.

STALKING AND THE MECHANISMS OF REACTION

SUMMARY: The paper examines the phenomenon of stalking, which has been the subject of considerable attention of the professional and general public starting from the end of the last century and onwards. Although it may seem that stalking is relatively benign problem compared with other harmful occurrences and other forms of violence, this notion is wrong. Actually, it is not uncommon for stalking to involve inflicting injuries and other dangerous consequences. Above all, stalking implies overstepping of the boundaries of intimacy and privacy, which could have a serious negative impact on the quality of life of stalking victims. The author also analyzes some widely known definitions of stalking and summarizes the findings of couple of stalking studies. Afterwards, author examines the mechanisms of criminal law reaction, as well as the problem of effective protection against stalking while at the same time avoiding the problem of over-criminalisation and the problem of imposing *excessive restrictions on freedom*. Finally, the author analyzes

---

serbian criminal law, by accentuating that it currently does not incriminate stalking.

KEY WORDS: *stalking, security, privacy, criminal law.*

Изјава

Овај рад до сада није био објављен, нити ће бити понуђен неком другом за објављивање.

Писан је наменски за часопис *Civitas*.

Милица Ковачевић, с. р.